

УДК 811.161.2.276.1 "18"

Ольга Сахарова

ДИСКУРСИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІЙОВИХ ОСІБ У ДРАМАТУРГІЙНОМУ ТЕКСТІ

У статті представлено багатоплановий аналіз способів презентації дійових осіб у текстах сучасної української драматургії. порушено питання інформативності початкової презентації персонажів, її співвідношення з загальною проблематикою п'єси. Здійснено класифікації списків дійових осіб. Обґрунтовано функції «глобальної зв'язності» переліку персонажів у композиційній структурі тексту драми.

Ключові слова: *твір драматургії, список дійових осіб, зв'язність тексту, узагальнені презентації, соціальні презентації, особистісні презентації.*

Вступ. Драматичний твір, що існує у текстовій та сценічній іпостасях, є відтворенням комунікативного буття персонажів. Зміст і події п'єси, які втілюють естетичний задум автора, мають чітке текстове структурування. Проте універсальною преамбулою до твору драматургії, обов'язковим структурним компонентом є список дійових осіб, які й визначають суть і подальшу семантику п'єси, чому й присвячена наша розвідка.

Теоретичне підґрунтя. Традиційний аналіз драматургічного тексту зазвичай сфокусований на подієвому змісті п'єси, а опис структурних компонентів — на співвідношенні дій, актів, сцен. Менш досліджуваними виявилися списки дійових осіб у контексті загальної інтерпретації твору драматургії. До поодиноких праць такого напрямку належить розвідка В. В. Корольової (Корольова, 2017), яка аналізує презентацію персонажів як вияв авторської позиції, як паратекстовий елемент, що спрямований на читача як на об'єкт мовленнєвого впливу драматурга.

На значущість характеру персонажів, які зумовлюють формування відповідного комунікативного простору, наголошує і П. Паві: «Кожна театральна дійова особа виконує певну дію (навіть якщо, як це властиво персонажам Бекетта, не роблячи нічого очевидного). З іншого боку, кожна дія потребує для постави протагоністів, незважаючи на те, чи вони є гуманними персонажами, чи просто актантами» (Паві, 2006, с.117).

З позиції текстології пропонуємо розглядати список дійових осіб як компонент «глобальної зв'язності», що забезпечує єдність та внутрішню цілісність тексту (Валгіна, 2010).

Мета статті полягає в багатоплановому аналізі способів презентації дійових осіб, що містить вивчення їх інформативності, співвідношення

© Сахарова О., 2021

DOI: 10.24025/2707-0573.1 (4).2021.231719

з загальною проблематикою п'єси; здійснення класифікації переліку персонажів; обґрунтування функції «глобальної зв'язності» списку дійових осіб у композиційній структурі тексту драми.

Методи та матеріал дослідження. Домінантними методами дослідження обрано описовий та функціональний, а також елементи дискурс-аналізу.

Матеріалом слугували п'єси сучасних українських драматургів кінця ХХ — початку ХХІ століття.

Результати дослідження.

1. Способи презентації дійових осіб

Характер «представлення» майбутніх учасників дійства «задає тон», створює комунікативно-художню тональність змалювання подальших подій. Така презентація може виявляти найрізноманітніші ознаки особистостей персонажів і виростає своєрідною преамбулою до змісту подальшої вербальної інтеракції.

Серед представлених дійових осіб змалювано чимало персонажів, створених драматургами, що мають ім'я (*Влада, Ярослав* — А. Наумов «Плач Ярослава»), ім'я по батькові (*Лідія Андріївна* — Я. Стельмах «Провінціалки»), ім'я, прізвище, вік (*Єлизавета Лампадкіна, жінка 49 років* — Р. Гончарова «Втеча») тощо. Мультикультурний, багатоплановий характер сучасного українського драматургічного дискурсу зумовлює і численні іншомовні імена персонажів: *Лі — доктор медицини, іноземка. 40 років* (І. Юзюк «Убити хохла»); *Антея Ейсбері — жінка років 40-45* (О. Гончаров «Точка кипіння крові»).

Особливим способом групування персонажів виступає ніби ірреальна особа, що має важливе семантичне навантаження у змістовній структурі драматичного твору. Поширеним прийомом неоднозначності є введення до списку персонажів Голосу (чи Голосів), що набуває в архітектоніці твору різних функцій.

Голос як персонаж, що має обов'язкове смислове навантаження, може додаватися до соціальної презентації дійових осіб:

Мати

Батько

Син

Голос (В. Сердюк «Сім'я»)

Архітектоніка драматичного твору може містити й декілька Голосів, що співіснують в особистісній парадигмі дійових осіб та символічно залучених до комунікативної дії:

Едуард — письменник-невдаха.

Оксана — актриса, яка не сталася.

Роман — чоловік жіночої мрії, красень атлетичної статури, власник мережі автомобільних салонів.

Dj Ванга — чорношкіра радіоведуча, провидиця.

«Тріо ліліпутів» — репери, королі ритму.

Голос диктора.

Голоси акторів радіовистави.

Президент. (С. Самосенко «Requiem на замовлення»).

Неоднозначне бачення драматургами Людини зумовлює використання прийому розмежування самої особистості, що в тексті вступає в комунікативні відношення, та її внутрішньої сутності. У структурі дійових осіб, відповідно,

«виписані» Альтер-Его, Внутрішні голоси, що розширюють уявлення про особистість персонажа:

Полупанок Василь Васильович — головний лікар клініки, доктор медичних наук, відомий громадський діяч. Одним словом, еліта суспільства. 45 років.

Его — персонаж, який відомий тільки Полупанку. (І. Юзюк «Убити хохла»).

Особливого статусу набувають ролі внутрішніх голосів та штучних інтелектів:

Лев — вчений у віці.

Вн. Г. Лева — Внутрішній Голос Лева.

Комп. Лев — Комп'ютерний Лев, штучний інтелект.

Тамара — молода гонориста дружина Лева, яка не говорить, а докоряє.

Вн. Г. Тамари — Внутрішній Голос Тамари.

Славко — син Лева і Тамари.

Вн. Г. Славка — Внутрішній Голос Славка.

Аніта — журналістка. (А. Соловієнко «І мене чекай ... і мене люби»).

Парадигма персонажів передбачає наявність внутрішніх голосів у всіх членів сім'ї, що в подальшому дозволяє відтворити багатовимірність комунікації, де «реальні» комунікативні акти співвідносяться зі свідомістю дійової особи. Заслугує на увагу презентація Тамари, де представлена соціально-психологічна та жанрово-мовленнева сутність мовної особистості (*яка не говорить, а докоряє*).

Багатовимірний зв'язок реальностей передбачає також уведення персонажа — автора:

Автор, 55 років.

Лена, 24 роки.

Павло, 27 років.

Батько Лени, 52 роки.

Мати Лени, 49 років.

Мати Павла, 52 роки.

Лікар-психіатр, 45 років. (С. Левченко «Бути як всі...»).

У процесі складної психологічної драми функції дійових осіб, точніше — певного смислу персонажу — виконує музика. Проте драматург не випишує її до системи дійових осіб, а в коментар вміщує: «Вряди-годи, як фон, звучать з магнітофона твори композиторів Л. Бетховена («Елізі»), К. Вебера («П'єси для фортепіано») та П. МакКартні (пісня «Вчора»)».

Іншим способом створення багатовимірного простору виступає персонаж «Митець»:

Митець — невизначеного віку, байдуже — чоловік чи жінка.

Дівчина, 23 роки.

Бабуся, 70 років.

Офіціант, 24 роки.

Іноземець, 29 років. (Н. Симчич «Шедевр долі. Картина доль на 2 дії»).

Часова умовність, багатоплановість виявляється в поєднанні минулого й сьогодення, у присутності в нашому житті померлих родичів. Ця антропомічна сутність буття віддзеркалена в сучасних українських п'єсах та виступає на рівні переліку дійових осіб:

Паша, пенсіонер.

Мати, у вигляді портрета, що говорить.

Батько, у вигляді портрета, що говорить. <...> (А. Наумов «Вічний турист»).

Припускаємо, що введення Голосів, Внутрішніх голосів, образів померлих родичів до системи дійових осіб дозволяє відтворити об'ємність створеної реальності, трансцендентальність людського буття, що значно посилює особистісний, психологічний зміст персонажів драматичного твору.

Соціальні, етичні, естетичні, філософські проблеми буття порушені українськими драматургами не лише через «створену реальність», але й через осмислення всесвітньо відомих постатей в історії людства. Цікавими в цьому аспекті є п'єси В. Герасимчука із серії «П'єси про великих», де система персонажів містить імена видатних науковців, митців, державних і релігійних діячів, а також дійових осіб, які певним чином співіснували з великими особами або за історичними фактами реально, або лише в уяві драматурга:

Людвіг ван Бетховен — німецький композитор.

Джульєтта Гвіччарді — красуня італійка.

Граф Галленберг — складач легкої музики.

Франц Брунсвік — угорський дворянин, друг Бетховена.

Жозефіна Дейм — його 20-річна сестра.

Граф Дейм — 50-річний чоловік Жозефіни.

Тереза Брунсвік — її старша сестра.

Барон Штакельберг — багатий дворянин.

Віденська інтелігенція і знать. (В. Герасимчук «Кохані Бетховена і коханки Паганіні»).

Грунтуючись на історичних та біографічних фактах, драматург відтворює дійства, пов'язані з життям видатних митців, вводить історичних персонажів, з якими контактували центральні дійові особи, спілкування з якими розкриває нюанси їх світогляду.

Нікколо Паганіні — італійський скрипаль.

Невідома з гітарою — знатна дама, перша коханка Паганіні.

Паоліна Боргезе-Бонапарт — сестра Наполеона.

Джордж Гордон Байрон — англійський поет-романтик.

Анжеліна Каванна — вулична дівка.

Фердинандо Каванна — кравець, батько Анжеліни.

Луїджі Джермі — адвокат, пізніше — найвірніший друг Паганіні.

Суддя міста Генуї.

Стражники.

Знатні синьйори і синьйорини.

Дівчина-служниця. (В. Герасимчук «Кохані Бетховена і коханки Паганіні»).

Перелік дійових осіб виступає прелюдією до подальшого дійства, фіксує увагу на найважливіших характеристиках персонажів. Найпоширеніші способи представлення — соціальні та особистісні презентації — апелюють до конкретних подій, що розгортатимуться у драмі, а узагальнені налаштовують на філософський контекст мовного буття дійових осіб.

У моделюванні персонажів поширеним стає відомий у драматургії прийом красномовних прізвищ, у яких відтворено ставлення до них драматурга:

Блуд — провідний топ-менеджер. 28 років. (І. Юзюк «Убити хохла»).

Особливою експресивністю характеризується подвійна номінація, що містить, наприклад, прізвище та прізвисько:

Письменник Іван Безгрішний.

Юлій Мокроштан — редактор видавництва (псевдонім — *Безстрашний*).

Петро Денатурат — прозаїк середніх літ (псевдонім — *Непитуций*).

Ляля Круглодупка — молода, не дуже талановита, але фігуриста поетеса (псевдонім — *Цнотлива*). (В. Герасимчук «Ангел»).

Отже, презентація дійових осіб у сучасному драматургічному творі має тенденцію до неоднозначності. Поряд з елементарними вказівками на постать майбутнього персонажа, драматурги вводять до складу дійових осіб умовних авторів, митців, альтер еґо. Показовими виступають і прізвиська чи прізвиська, що мають іронічні асоціації. Серед учасників драматургічних дійств є й вигадані персонажі, й відомі постаті.

2. Принципи класифікації способів презентації дійових осіб

У переліку дійових осіб міститься необхідна інформація щодо виміру та змісту мовних особистостей персонажів у контексті віддзеркалення екзистенційного простору їх функціонування. В. В. Корольова, розглядаючи перелік дійових осіб як вияв авторської позиції, зауважує, що він «є виявом авторської комунікативної діяльності, експліцитно спрямованої на читача як об'єкт мовленнєвого впливу драматурга, який визначає рівень розгортання характеристики кожного з персонажів і власне тональність цієї характеристики» (Корольова, 2017, с. 122–123). Конфігурації представлених осіб репрезентують макет змісту екзистенційного простору в художній проекції. Залежно від виміру, аспектів зображуваного буття, його дійових осіб ми вирізняємо **узагальнені, соціальні та особистісні**. У деяких позиціях наша класифікація співвідноситься з таксономією В. В. Корольової, яка розмежовує за ступенем деталізації авторського опису дійових осіб і прагматичним потенціалом мінімізовані, лаконічні та деталізовані переліки драматургічних героїв (там само, с. 123). Враховуючи важливість деталізації та прагматичного потенціалу презентації, фокусуємо увагу саме на способі характеристики в ній мовної особистості.

Узагальнені способи представлення персонажів певним чином збігаються з виведеним В. В. Корольовою різновидом мінімізованих авторських описів дійових осіб, які «позбавлені не лише авторської характеристики персонажів, а й навіть номінації героїв» (там само, с. 123). Для презентації особистості, яка братиме участь у комунікативному процесі, відтвореному в п'єсі, достатньо зафіксувати узагальнений антропонім (1), займенник (2) або антропонім з іменем (3), в якому відсутня подальша характеристика особистості, крім гендерної.

- (1) *Чоловік*
Жінка (О. Кулічкіна «Намертво»)
- (2) *І (вона)*
ІІ (він) (А. Вишневський «Про потяг, валізи, мотлох та дещо інше»)
- (3) *Анна*
Яна
Юля (О. Вітер «Сезон полювання на мисливця»).

Проте і в узагальненій презентації трапляються варіативні способи представлення персонажів за іменем або іменем та по батькові:

Віра
Олександра (Шура)
Наталка
Вероніка
Костя

Зоя Йосипівна

Коля

Станіслав

Юрій

Семен

Захар

Аллусик (Н. Максимчук «У всьому винен гороскоп»).

Можемо припустити, що перелік дійових осіб ставить за мету створити інтригу, з чим пов'язана загадковість розташування та несинхронність імен у п'єсі: серед переважної більшості нейтральних номінацій виникає презентація з іменем по батькові (*Зоя Йосипівна*) та із пестливим суфіксом (*Аллусик*).

Найсильніша десемантизація антропоніма здійснюється через його презентацію у формі порядкового числівника:

Дійові особи:

Перший

Другий

Третій (С. Щученко «Придурки»).

Узагальнена номінація у презентації одного чи двох дійових осіб видається яскравою характеристикою особистості персонажа в контексті представленої драми:

Жінка №1

Жінка №2 (О. Рубашевська «Четверо в сараї»);

Дама в масці (Я. Верещак «Королівський особняк»).

Конкретизують фігуру персонажа в переліку, коли про нього подано певну інформацію. Найпоширенішою виступає **соціальна** презентація, в якій віддзеркалено такі характеристики дійових осіб, як вік, рід занять, соціальний статус, тип стосунків між персонажами. Як зазначалося, у класифікації В. В. Корольової запропоновано розмежовувати лаконічні та деталізовані способи авторського опису дійових осіб. Автор слушно диференціює лаконічні, «в яких драматург обирає лише одну ознаку, надаючи перевагу родинній характеристиці (1); віковій характеристиці (2); соціальній характеристиці (3); поєднанню вікових і родинних ознак (4)» (Корольова 2017, 124), та деталізовані, що «дають змогу драматургові звернути увагу читача на ті риси героя, що є значущими для розкриття авторської позиції й задуму п'єси» (там само, с. 128). Аналізуючи характер **соціальної** презентації мовної особистості персонажа, ми розглядаємо переліки, в яких подається значуща інформація.

Так, популярнішими є поєднання імені з родинними стосунками між персонажами (1), імені, прізвища та віку (2), імені, прізвища, віку та професії (3):

(1) *Оля.*

Макс, чоловік Олі.

Таня.

Рома, чоловік Гані.

Маня.

Моня, чоловік Мані. (А. Наумов «Розмін за Ейнштейном»).

(2) *Вільчук.*

Індяй, юрист.

Кучугуренко, виконроб.

Окуляров, заступник мера.

Муляка, представниця контрольної комісії міськради.

Зайва, начальниця ЖЕКу.

Інна, кохана жінка Вільчука.

Потіряйло, приятель Вільчука.

Блондинка.

Збовт, місцевий багатій. (А. Наумов «Чортове колесо»).

(3) *Северин Ногинський, 36 років, журналіст.*

Наталя, 20 років, студентка.

Іван Мізенко, 42 роки, художник.

Петро Жадан, 40 років, робітник.

Максим Степанович, 39 років, слідчий органів безпеки.

Дід Алаєв, 71 рік, дівник. (С. Левченко «Стрічка Мьобіуса»).

Неоднозначний розподіл партій персонажів у п'єсі (2) зумовлено різною їх презентацією за професією (*юрист*), за посадою (*заступник мера; начальниця ЖЕКу*), за міжособистісними стосунками (*кохана жінка чи приятель Вільчука*). Крім красномовних прізвищ (*Зайва, Потіряйло*), драматург вводить інші яскраві характерологічні антропоніми (*Блондинка*).

Інформація про вік може презентуватися неточно, поєднуючись із відомостями про рід занять (1) та родинні стосунки між персонажами (2):

(1) *Владислав — бізнесмен, 25–30 років. (Тарасенко «Купіть місячну доріжку»);*

Надія — молода особа двадцяти років (Р. Гончарова «Бритва»).

(2) *Флора Козаченко — жінка приблизно 36 років.*

Богдан Козаченко — її чоловік, мужчина до сорока років.

Ліля — їхня дочка, дівчина п'ятнадцяти років.

Пані Віра — мама Богдана. (Н. Ковалик «Несамовиті»)

Важливою є інформація про професію або рід занять персонажів. Такі відомості подаються авторами як домінуючі та супровідні. Вважаємо, що до домінуючих належить спосіб представлення дійових осіб, де до номінації персонажа додається тільки повідомлення про професію:

Віталій Петрович — головний інженер.

Іван Григорович — заступник головного інженера. (Ж. Безп'ятчук «Труба»).

Але у переважній більшості інформація про професійну діяльність персонажа подається у контексті більш широкого представлення (крім віку, родинних стосунків тощо), що інтерпретовано нами як супровідні:

Богдан Вершко — керівник весільного салону «Рододендрон», 37 років.

Віктор — співзасновник салону «Рододендрон» і давній приятель Богдана, 43 роки.

Василина Василівна — головний менеджер "Рододендрону", 50 років. (А. Багряна «Рододендрон»).

Діапазон професій, які представляють дійові особи, є надзвичайно широким. У деяких творах відомості про фахову приналежність віддзеркалюють різновид зображуваного дискурсу:

Ольга, суддя апеляційного суду.

Вікторія, суддя апеляційного суду.

Ганна, суддя апеляційного суду.

Альберт, відповідач у справі.

Альберт Петрович, голова апеляційного суду. (А. Наумов «Жінки в мантиях»).

У переліках персонажів представлено митців і науковців, викладачів і вчителів, священників і філософів, лікарів і мистецтвознавців, бізнесменів і управлінців, військових і юристів, представників ЗМІ та працівників СБУ, поліціантів і повій тощо.

Серед найпоширеніших професій митців були виявлені художники:

Ліда Мотринюк — художниця (Н. Ковалик «Тріумфальна жінка»).

Надія — художниця, 20 років (Г. Легка «Ким ви були в минулому житті»).

Найчастіше вони представлені в дещо містичному плані, про що також заявлено в переліку дійових осіб: *Великий Художник (Готьє)* (О. Гончаров «Точка кипіння крові»). У п'єсі, присвяченій постаті сучасної художниці, її фахова приналежність в аналізованому списку не вказана (*Христина*), проте подано імена інших персонажів, що належать до цієї галузі мистецтва: *Марсей, відомий європейський художник* (Ж. Безп'ятчук «Танго з пустотою»).

Приналежність до певної професії, що вказана в переліку дійових осіб, може відтворювати чи не відтворювати відповідний різновид фахового дискурсу. Так, персонажі лікарів, медиків можуть бути представлені в сюжетах, що пов'язані з медичними установами, лікарнями:

Білозір Ігор Олексійович, хірург.

Лідія Миронівна, старша медсестра (А. Наумов «Пацієнтка найкращого хірурга»).

Але в багатьох п'єсах дійові особи беруть участь у драматургічному дійстві поза безпосереднім медичним дискурсом, як представники лікарської професії в інших дискурсивних вимірах:

Марина Анатоліївна, лікарка, вік 35-40 років. (Г. Легка «Порнографія»)

Василь Титович — головний лікар студентського профілакторію. (О. Купрій «Жук»).

Джоб Фуншан — сімейний лікар. (О. Гончаров «Точка кипіння крові»).

Подібну закономірність спостерігаємо і в зображенні вчителів, де представники освітянської професії функціонують у відтворенні педагогічного дискурсу (1), або беруть участь у віддзеркаленні інших екзистенційно-комунікативних реалій (2):

(1) *Інна Йосипівна.*

Ніна Семенівна.

Наталія Анатоліївна — вчителі.

Зоя Іванівна.

Савелій Григорович — директор школи. (Я. Стельмах «Драма в учительській»).

(2) *Микола Васильович — капітан першого рангу у відставці.*

Світлана Миколаївна — його донька, вчителька.

Сергій Дмитрович — її чоловік, підприємець. (В. Тарасенко «Кайфолови»).

Представники ЗМІ зазвичай представлені лише в контексті медіадискурсу, який може бути зображений як домінуюча (1) або епізодична (2) тема п'єси:

(1) *Ведучий, має стандартну для телебачення зовнішність, 35 років.*

Катря Варенаквасоля, молода дівчина.

Артем Іванович Мікроскопенко, чоловік похилого віку, інтелігентного вигляду. (Г. Легка «Медіа. Три картини з журналістського життя. Ток-шоу»).

(2) *Ханума Сидорова — телерепортер.*

Діма, Костя, Сашко — працівники телебачення. (О. Гончаров «Синдром молодої дружини»).

Зміст першої п'єси присвячений власне токшоу, а у другому списку дійових осіб представлено 2 (4) номінації представників ЗМІ серед 17-ти персонажів, що й свідчить про незначну за часом (але суттєву) присутність медіаепізоду в сюжеті твору.

Характер презентації юристів, серед яких і адвокати, і прокурори, є неоднозначним. Включення представника юридичної спеціальності апіорі передбачає змалювання складної екзистенційної ситуації, що балансує на межі певного порушення закону та потребує залучення правового дискурсу, а, відповідно, втручання фахівців. Презентовані юристи можуть бути пов'язані і родинними стосунками з іншими персонажами:

Оксана Павлівна Покотило, 43 роки.

Ольга Павлівна Карпенко, її сестра, 46 років.

Тайсія Назарівна Костенко, їх мати, 71 рік.

Коваленко, адвокат, 34 роки.

Петро Карпенко, адвокат, чоловік Ольги, 60 років <...> (Г. Легка «Порнографія»).

Символічна презентація може бути здійснена завдяки номінаціям через виразні прізвища (Вовчук):

Сірий Василь Іванович — власник приватної авторемонтної майстерні. 33 роки

Сват — компаньйон Сірого. 32 роки.

Ольга — колишня дружина Сірого. 28 років.

Вовчук — відомий адвокат. 35 років.

Палюга — майор міліції. 42 роки <...> (І. Юзюк «Мурашине коло»).

Показовою прелюдією виступає номінація в списку дійових осіб лише за спеціальністю:

Ніна

Андрій, чоловік Ніни.

Костя, брат Ніни.

Прокурор.

Лерочка, дружина прокурора <...> (А. Наумов «На подвірії злий Рекс»).

Особистісна презентація дійових осіб містить необхідну інформацію про постать персонажа, важливу, на думку драматурга, для подальшого сприйняття твору та його постановки на сцені. Персонаж змальовується як постать з певними рисами характеру, зовнішніми ознаками, особливостями поведінки, мовлення, ставлення до довкілля. Вона може бути представлена як деталізованим описом, так і лаконічним. Зміст і обсяг інформації про дійових осіб зумовлені сюжетом п'єси та необхідними, на думку драматурга, рисами її актантів.

Лаконічні описи зазвичай фокусують увагу на певних нюансах, що доповнюють соціальну презентацію:

Валерій — привабливий молодий чоловік.

Ольга — симпатична і недурна дівчина. (А. Багряна «Пригости мене горіхами»).

Символічний опис віку може бути представлений у контексті складної екзистенційної партитури, насиченої семіотичними маркерами (вік, колір, психологічна та фізична характеристики):

Жінка в рожевому: Років 16. Цікава до всього, обережна, мрійлива.

Жінка в помаранчевому: Приблизно 23 роки, практично-мрійлива, енергійна.

Жінка в червоному: Між 35—40 роками. Розчарована, зла та цинічна.

Жінка у фіолетовому: Трішки за 60. Мудра, терпляча, педантична.

Жінка у чорному, вона ж — в білому: Дуже стара, пихата, вибаглива і ексцентрична. (П. Ар'є «Кольори»).

Ідентифікація кольору з віком та відповідними рисами характеру та поведінки дійової особи має міфологічне підґрунтя, що й налаштовує читача на філософський контекст. О. В. Когут зазначає, що кольори мають «утверджену віками психо-символічну семантику» (Когут, 2010), яка й розкривається в комунікативній взаємодії персонажів.

Тональність та прагматична установка характеристик персонажів можуть поєднувати вік, психологічні та соціальні риси, професію, ситуативні маркери:

Лана — дівчина 22 роки, що тільки закінчила вуз, економіст, розумна, добра, тільки-но починає самостійне життя, покинувши батьківський дім.

Саша — розумний, перспективний молодий чоловік 25 років. Амбітний, вірний, романтичний.

Яна — подруга Лани, 25 років, легковажна, гламурна, заздрісна, мріє дістати гідного чоловіка. Обертається в бізнес-колах, налагоджує свій бізнес.

Віра — власниця першої квартири, близько 50 років, вчителька англійської мови в коледжі, на пенсії. Хитра, брехлива, дуже жадібна.

Анфіса — власниця другої квартири, близько 45 років, проста тітка, живе в селі, є чоловік-п'яниця, син 20 років.

Юлія — паралельна квартиронаймачка в другій квартирі, близько 37 років, ділова, неконфліктна, заповзятлива бізнес-леді. <...> (Т. Щастіна «Таємничий ключ»).

Подання психологічних характеристик містять також інформацію про особливості мовної особистості персонажів:

Олександр — 43 роки. Людина, яка прагне сімейного порозуміння і затишку в домі. Спокійний, урівноважений. Його дуже важко вивести із себе.

Яна — 42 роки. Дружина Олександра. Її гасло: життя тільки для себе. Більш за все любить купувати нові речі. Улюблені фрази Яни «Очманіти!», «Що ти маєш?».

Стас — 17 років. Син Яни й Олександра. Наданий сам собі. Швидше сприймає негатив, ніж щось позитивне.

Люся — 42 роки. Подруга Яни. Має більш «тверезий» розум, ніж у Яни. Періодично намагається зробити Яні зауваження, але марно.

Костянтин — 43 роки. Коханець Яни. Йому не потрібна сім'я, любить відпочити. Незалежний.

Лілія — 40 років. Жінка, до якої уходить Олександр. Романтична. Спокійна. Художниця.

Настя — 17 років. Дівчина Стаса. Скромна й романтична. (Лана Ра «Твій тато торшер або 2/3»).

Характеристика дійових осіб може містити абсолютно різні описи: інформацію про освіту, фізичні чи психологічні риси, вік:

Богдан — агроном, тільки-но закінчив університет, 21 рік.

Михайло Григорович — господар будинку, великий, пузатий чоловік з вусами, 40-45 років.

Тьотя Света — дружина Михайла Григоровича, худорлява жінка років 35-40.

Стефанія — дочка, молода дівчина, 15 років.

Іван Петрович — сусід, кум, високий чоловік, 40-45 років.

Марія Симонівна — сусідка, кума, дружина Івана Петровича, пишна жіночка, років 40.

Галя — дочка сусідів, молода, але безтолкова дівчина, 20 років.

Дід Прохор — старенький, але завзятий дід невисокого зросту.

Завклубша — низенька, але пишненька жіночка, до 50 років.

Сашко — агроном, чоловік з похміллям, 35 років. (О. Демиденко «Бодька — бос всіх павуків»).

Стилістика презентації дійових осіб відтворює локальну та змістовну характеристики дискурсу п'єси.

Презентуючи особистісні риси персонажів, драматурги можуть давати розлогі авторські коментарі з сюжетними маркерами та антропонімічними пріоритетами автора:

Макс Перл (По народженню — Максим Колотушка) — художник. За спеціальністю — ландшафтний дизайнер. Закінчив якоесь художнє училище, яких зараз розвелось, немов грибів після рясного, літнього дощу. З дизайнерством якоесь у Максима Колотушки не склалося, бо виявилось, що там треба і лопатою працювати. Зате він відчув у себе сили і покликання художника, живописця, митця. Отак і став Максим Колотушка — Максом Перлом. А від роду йому 30 років;

У презентації подано не лише біографічні факти з життя персонажа, але й змалювання особливостей епохи та ставлення до них автора.

Модальне та емоційне включення драматурга до презентації особистостей дійових осіб зумовлює полемічний наратив:

Надія — дружина Макса. З розряду тих жінок, які вірять в геніальність і винятковість свого чоловіка. От здається, немає жодних підстав, а вона вірить! Щиро вірить... Можливо, тому що любить? Часом, трапляються і в наш час такі оказії. 28 років;

Емоційність мовлення підкреслюють повтори, окличні та питальні речення, оцінка сказаного.

Іронічне змалювання інших дійових осіб відповідає заданій спочатку логіці викладу: номінація імені (іноді з прізвищем) або прізвиська, рід занять, короткі біографічні дані з численними оцінними характеристиками від драматурга та вік:

Халява — критик, мистецтвознавець, продюсер... Словом, естет. Естет, яких мало. У свій час, Дмитро Халява вчився у ветеринарному інституті. Коні, свині та ініша живність не особливо підійшли його тонкій, естетичній натурі і він подався в мистецтвознавці. Слава Богу, що у нас для всіх всі шляхи відкриті. 39 років.

У схемі презентації можливі незначні відхилення, де замість професійного статусу подано матеріальний чи соціальний:

Базар — багатий чоловік... Просто, дуже багатий чоловік. Свої статки Микола Кила заробив в буремні 90-і. Заробив ... бітою, кастетом... Тоді ж він і став відомим, в певних кругах, як Коля Базар. Авторитетний і впливовий.

На відміну від своїх товаришів «по бізнесу», Микола швидко зрозумів переваги легального бізнесу над бітою. Тепер біта у нього в автівці, не як предмет бізнесу, а як засіб самооборони. На всякий випадок... Ну, звісно, і ностальгія — як-не-як. 41 рік.

Ольга Петрівна — леді з вищого суспільства. З успіхом замінила чоловіків на тих поприщах, де вони вважалися незаперечними фаворитами: політика і бізнес. Звісно, Кембриджів не закінчувала, але Ахматову і Ахметова — не плутає. Можливо тому, що останнього знає особисто. А це, має давню, амбітну і потаємну мрію. Скриває її від оточення і так уміло, що про оце потаємне амбітне, в принципі, і так всім відомо. Ну, а раз відомо, то і користуються потихеньку... Але про це — пізніше.

Невеликим порушенням заданої драматургом моделі презентації виступає несподіване згадування відомої постаті, з іронічного опису якої створено власне сюжетну інтригу:

Її Величність Єлизавета II (Елізабет Александра Мері Віндзор) — королева і голова держави Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та 15-ти країн Співдружності націй, Герцогиня Единбурзька, Принцеса Йоркська. Серед дійових осіб такого персонажу немає, на сцені вона не з'являються. Однак, в нашій історії відіграє неабияку роль. Отож, згадати годиться... (І. Юзюк «Портретист його величності»).

Детальний та іронічний опис усіх дійових осіб моделює глибокі психологічні портрети.

Іншою ознакою списку дійових осіб вважаємо однотипність чи різноманітність їхніх презентацій відповідно до значущості постаті, яка братиме участь у комунікації. У цьому контексті розрізняємо **гомогенні та гетерогенні** характеристики майбутніх персонажів дійства.

До **гомогенних** відносимо однотипний принцип презентації дійових осіб. У цій групі трапляються такі різновиди:

1. Детальна презентація, де є імена, вік, професія, родинні та інші зв'язки між персонажами:

Ярослав Миколайович Гайдамаченко, 27 років, молодий кінорежисер.

Оксана Гайдамаченко, 26 років, його дружина, акторка.

Іван Ковальчук, 26 років, актор, син відомого радянського кінорежисера.

Ірина Ковальчук, 23 роки, його дружина.

Софія Стефанович, 25 років, співачка, донька естрадної примадонни.

Олександр Іванович Буряк, 34 роки, продюсер.

Віктор Петрович Загорулько, 40 років, сценарист.

Андрій Анатолійович Журавельський, 26 років, актор.

Дмитро Геннадійович Красилін, 30 років, оператор.

Волощук, 31 рік, оператор.

Гладій, 29 років, художник-оформлювач.

Марія Іванцова, 26 років, стиліст.

Актор, виконуючий роль бармена.

Гримери, освітлювачі та інші персонал, який обслуговує зйомку.

(Г. Легка «Молодий режисер»).

Безперечно, ступінь деталізації варіюється, але сам принцип фундаментального представлення персонажів є послідовним. Окреслення майбутнього дискурсу, в якому відбуватимуться події, фокусується на професійній приналежності дійових осіб.

2. Презентація за родинними стосунками:

Мама

Батько

Син (5 років) (С. Щученко «Бабай»).

Така презентація виявляється поширеною в п'єсах різних драматургів, але родинні зв'язки можуть бути розподілені, залежно від домінувального персонажа:

Василько — 4-5 років.

Микола — його батько.

Надія — його мати. (О. Купрій «Медовий місяць»).

3. Символічна презентація, що містить вікову та психологічну характеристики, які певним чином збігаються, що спостерігаємо у згаданій вище п'єсі П. Ар'є «Кольори»:

Жінка в рожевому: Років 16. Цікава до всього, обережна, мрійлива.

Жінка в помаранчевому: Приблизно 23 роки, практично-мрійлива, енергійна <...>

До **гетерогенних** відносимо мішаний принцип презентації дійових осіб, коли їхні характеристики мають різну інформацію. Способи комбінації повідомлень про персонажі є різноманітними.

1. Різні характеристики персонажів. До імені дійової особи додаються різні способи характеристики: статусна, вікова, соціально-психологічна:

Г р и г о р і й — студент.

Б о г д а н — рішучий юнак.

М и к о л а — літній чоловік.

В а л е р і я — пані з претензією.

Н а с т я — дівчина, продавець із супермаркету. (К. Солов'єнко «Так чи ні»).

Такий спосіб презентації моделює жанрово-сюжетний розвиток п'єси, зумовлює тип особистості, що створюватиме комунікацію. До яскравих соціально-психологічних характеристик (*рішучий юнак, пані з претензією*) додаються «відкриті» номінації за віком (*літній чоловік*), соціальним статусом (*студент*), професією (*продавець із супермаркету*), що також мають певний ореол буттєвих смислів та моделей поведінки.

2. Різні способи презентації. Такий спосіб мішаної презентації передбачає представлення одних персонажів за іменами, других — за професією, інших — за соціальним становищем:

Маляр

Олесь

Леся

Максим

Сусід

П'яничка

Баба Маша, вахтерша

Бомжиха

Він

Муця

Дівчинка

Аристократ

Балая

Крутой

Тася

Комп'ютерник

Його подружка (Р. Кухарук «Портрет»).

3. Полідискурсивна презентація. У такому випадку парадигма персонажів абсолютно не пов'язана одна з одною. Ці персонажі можуть утворювати різні дискурсивні групи:

Майстри каналізації:

Віктор — молодий реформатор, начальник міського департаменту каналізації.

Віталій Петрович — головний інженер.

Іван Григорович — заступник головного інженера.

Саша — журналіст, друг дитинства Віктора.

Міські філософи:

Філософ Адольф.

Філософ Альгірдіс.

Філософ Криштоф.

Міський божевільний.

Жінка в чорному.

Чоловік в чорному.

Учасники траурної процесії. (Ж. Безп'ятчук «Груба»).

Висновки. Отже, універсальним вступом до драматичного твору є презентація дійових осіб. У розмаїтті способів подання інформації про персонажів, що братимуть участь у дійстві, виділяємо класифікації за характером та за способом представлення особистостей. Залежно від принципу відтворення постатей дійових осіб розрізняємо узагальнену, соціальну та особистісну презентації. Узагальнена презентація містить переважно деперсоналізовану інформацію, в якій редукується особистість як така. Соціальна презентація вводить особистість у сім'ю конкретного дискурсу, де значущим є певний статус дійової особи. Найглибшу та найзмстовнішу інформацію надає, безперечно, особистісна презентація, в якій сфокусовано увагу на психологічних рисах, пріоритетах та мовленні персонажа. Відповідно до способу подання інформації пропонуємо розмежовувати гомогенну (однотипну) та гетерогенну (різномірну) презентації. «Список» персонажів може містити детальну інформацію про них (вік, професія, родинні чи службові стосунки) або часткову. Неоднозначність, багатовимірність світу, як зовнішнього, так і внутрішнього, віддзеркалюють так звані ірреальні персонажі: голос, автор, митець.

Презентація дійових осіб визначає характер осмислення екзистенційного простору в п'єсі, що зумовлює конкретизацію, деталізацію мовних особистостей, які братимуть участь у ній, або абсолютне нівелювання постаті персонажа.

У структурній організації драматургічного тексту список персонажів виконує функції глобальної зв'язності.

Бібліографія

- Валгіна, Н. С. (1998). *Теорія тексту*. Москва: Изд-во МГУП «Мир книги».
- Когут, О. (2010). *Архетипні сюжети й образи в сучасній українській драматургії (1997—2007 рр.)*: монографія. Рівне: НУВГП.
- Корольова, В. В. (2017). *Сучасний український драматургічний дискурс: комунікативна структура та прагматика*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Дніпро: ДНУ.
- Паві, П. (2006). *Словник театру*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

References

- Valgina, N. S. (1998). *Teoriya teksta*. Moskva: Izd-vo MGUP «Mir knigi».
- Kohut, O. (2010). *Arkhetypni siuzhety y obrazy v suchasniï ukrainiskii dramaturhii (1997—2007 rr.)*: monohrafiia. Rivne: NUVHP.
- Korolova, V. V. (2017). *Suchasnyi ukrainyskyi dramaturhiinyi dyskurs: komunikatyvna struktura ta prahmatyka*: Dysertatsiia na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filolohichnykh nauk. Dnipro: DNU.
- Pavi, P. (2006). *Slovyk teatru*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka.

Резюме

Сахарова Ольга

ДИСКУРСИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІЙОВИХ ОСІБ У ДРАМАТУРГІЙНОМУ ТЕКСТІ

Вступ. Проблема структурування драматичного тексту, функцій списку дійових осіб у композиційній та семантичній організації п'єси є важливою для інтерпретації твору драматургії. Проникнення в глибинні смислові та текстові зв'язки між аналізованим структурним компонентом та самим текстом уможливило глибше розуміння естетичного задуму як для читачів, так і для режисерів, акторів, сценаристів.

Мета статті полягає в багатоплановому аналізі способів презентації дійових осіб, що містить вивчення їх інформативності, співвідношення з загальною проблематикою п'єси; здійснення класифікації списків персонажів; обґрунтування функції «глобальної зв'язності» списку дійових осіб у композиційній структурі тексту драми.

Методи та матеріал дослідження. Домінантними методами дослідження обрано описовий та функціональний, а також елементи дискурс-аналізу. Матеріалом слугували п'єси сучасних українських драматургів кінця ХХ — початку ХХІ століття.

Основні результати дослідження. Головною функцією презентації дійових осіб є своєрідний вступ до художнього дискурсивного простору п'єси. У структурному плані список персонажів виступає елементом глобальної зв'язності тексту, який тематично та концептуально об'єднує його частини. Інформативність презентації персонажів кореспондує з проблематикою твору драматургії. було виявлено, що узагальнені презентації персонажів представлені переважно узагальненим антропонімом, займенником або антропонімом з іменем, в якому відсутня подальша характеристика особистості, крім гендерної. Зміст творів із узагальненими презентаціями містять філософське спрямування, в них представлені долі особистостей без вікової, фахової чи іншої конкретизації. Соціальні презентації дійових осіб містять вступ до певного професійного, родинного чи іншого відтворюваного дискурсу, де набуває смислового навантаження інформація про вік, соціальний статус, сімейні стосунки між учасниками подій. У переліках персонажів представлено митців і науковців, викладачів і вчителів, священників і філософів, лікарів і мистецтвознавців, бізнесменів і управлінців, військових і юристів, представників ЗМІ та працівників СБУ, поліціантів і повій тощо. Особистісні презентації персонажів апелюють до майбутніх дійових осіб як

до персон зі своїми особливими рисами характеру, переконаннями, звичками, що зумовлює психологічне спрямування твору драматургії.

Висновки. Список дійових осіб є важливим структурно-композиційним та семантичним компонентом твору драматургії, інформативність, характер представлення якого кореспондує з загальним змістом п'єси. Його осмислення сприяє глибшому розумінню драматургії як з позицій читача, так і з позицій постановників п'єси.

Ключові слова: твір драматургії, список дійових осіб, зв'язність тексту, узагальнені презентації, соціальні презентації, особистісні презентації.

Abstract

Sakharova Olga

DISCURSIVE REPRESENTATION OF CHARACTERS IN DRAMATIC TEXTS

Background. Structuring problem of dramatic text, function of the list of actors in compositional and semantic organization of play is important for the interpretation of drama. Penetration into deep semantic text connections between analysed structural component and the text itself gives an opportunity to understand deeper aesthetic concept to the readers and to the producers, actors, screenwriters as well.

Purpose. Aim of the article is in multilateral analysis of ways of presentation of characters, that involves studying of their informativeness, correlation with general problematic of drama: classification of the lists of the characters, justification of function «global connection» of the list of actors in compositional structure of the dramatic text.

Methods. As dominant methods of the research are chosen descriptive and functional ones. Material for research were dramas of modern Ukrainian playwrights of the end of XX — the beginning of the XXI centuries.

Results. Key function of the presentation of the characters is peculiar introduction to the art discursive space of drama. In structural aspect the list of the characters is an element of global connection of the text, which combines thematically & conceptually its parts. Informativeness of the presentation of the characters corresponds with the problematic of drama. Thus it was found out that generalized presentations of the characters were presented mostly by the generalized anthroponym, pronoun or anthroponym with the name, which does not give further characteristics of the personality, except gender one. The content of the work with generalised presentations has philosophical direction, they present destinies of personalities without age, professional or any other concrete definitions. Social presentations of the characters have introduction to the definite, professional, family, or other kind of reproducible discourse, where information about age, social status, family relations between the participants of the events gains another sense (semantics). Among the characters are presented artists, scientists, professors and teachers, priests and philosophers, doctors and art critics, businessmen and managers, military men and lawyers, representatives of Media and SBU workers, policeman and prostitutes etc. Personality presentations of the characters appeal to the future characters as to the characters with their specific traits of character, convictions, habits, determining psychological direction of the drama.

Discussion. The list of the characters is important structural-compositional and semantic component of the drama. Its informativeness and way of presentation corresponds to the general content of the drama. Comprehending of it helps to understand drama much more deeper from the point of view of the reader and from the point of view of the play directors as well.

Keywords: drama, list of characters, cohesion of the text, generalised presentations, social presentations, personality presentations.

Відомості про автора

Сахарова Ольга Вікторівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри мов Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, м. Київ (Україна), e-mail: olsakh@ukr.net

Sakharova Olga, Doctor of Philology, Associate Professor, Associate Professor Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Kyiv (Ukraine), e-mail: olsakh@ukr.net

ORCID 0000-0003-1879-6660

Надійшла до редакції 17 травня 2021 року
Прийнято до друку 13 червня 2021 року